

O'ZBEKISTONDA ELEKTRON PULLARDAN FOYDALANISH TARTIBI

Asrayev Norali Ziyodulla o'g'li

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Unversiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi elektron pullar tushunchasi, elektron pullarning mamlakatimizda tutgan o'rnini va undan foydalanish tartibi. Bundan tashqari xorijiy davlatlarda elektron pullardan qanday foydalanish tartibi borasida mulohaza qilingan.

Kalit so'zlar: Raqamli bank, elektron pullar, elektron hamyon, pul muomilasi, to'lov tizimi, emitent, pullarning chiqarilishi, pullardan foydalanish, pullarni qoplash,

Kirish: Bugun raqamli texnologiyalar iqtisodiyotimizning barcha tarmoqlariga jadal kirib bormoqda. Elektron tijoratning rivojlanishi, turli to'lov xizmatlarini etkazib beruvchilar o'rtasida raqobat muhitining shakllanishi va kuchayishi, chakana to'lovlar bo'yicha tranzaksion xarajatlar qisqartirilishini, shuningdek, to'lovlarni amalga oshirishda moliyaviy institutlarning vositachiligini talab etmaydigan innovatsion va jozibador to'lov vositalarining joriy qilinishini taqozo etdi.

O'zbekiston Respublikasining "To'lovlar va to'lov tizimlari to'g'risida"gi Qonunining qabul qilinishi elektron pullar muomalasini, jumladan, elektron pullarni chiqarish, foydalanish va ularni qoplash bo'yicha amalga oshiriladigan faoliyatning huquqiy asosini yaratib berdi. Ushbu qonun asosida "O'zbekiston Respublikasi hududida elektron pullarni chiqarilishi va muomalada bo'lishi qoidalarini" ishlab chiqilib, Adliya vazirligida 2020 yil 29 aprelda 3231-son bilan davlat ro'yxatidan o'tkazildi.

Qoidaga ko'ra, elektron pullarning egasi bo'lgan jismoniy shaxs elektron pullardan to'lovlarni va elektron pullar tizimining qoidalarida belgilangan hamda O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlariga zid bo'lmagan shartlar asosida egasidan elektron pullarni mazkur tizimning boshqa ishtirokchisiga o'tkazish orqali boshqa operatsiyalarni amalga oshirish maqsadida foydalanadi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi hududida realizatsiya qilingan tovarlar, ishlar va xizmatlar uchun to'lovlarni amalga oshirishda faqat respublikamiz hududida chiqarilgan elektron pullar qabul qilinishi belgilangan.

2020-yilning iyunida O'zbekistonda birinchi elektron pullar tizimi ro'yxatdan o'tdi. Hozirda ularning soni 10 taga yetgan:

- Oson
- E-card
- Click
- Wooppay

- “alif.mobi”
- Interpay
- A-pay
- QIWI Uzbekistan
- 1HLSW
- Globalpay

Markaziy bank ma'lumotlariga ko'ra, dastavval elektron pul tizimlarida 266 ming nafar foydalanuvchi bo'lgan bo'lsa, 2021-yilga kelib bu ko'rsatkich 5,7 milliondan oshib ketdi

.Elektron pul kartalarda, qurilmalarda yoki serverda saqlanishi mumkin. U alohida valyuta emas va banklar tomonidan nazorat qilinadi. Bu turdagi pullar rivojlangan mamlakatlarda keng qo'llaniladi va rivojlanayotgan mamlakatlarda tobora ko'proq foydalanilmoqda. Dastavval elektron pul egasi identifikatsiyadan o'tgandan keyin ulardan foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bunda bitta operatsiyaning eng ko'p summasi bazaviy hisoblash miqdorining (BHM) 100 baravariga teng bo'lgan summadan oshmasligi kerak. Identifikatsiyadan o'tmagan mijozga ham elektron puldan foydalanish imkoniyati berilgan. Biroq bunda bitta operatsiyaning eng ko'p miqdori BHMning 1 baravaridan oshmasligi kerak. Elektron pulning asosiy afzalliklaridan biri bu — bankga borib bank hisobvaraqsini ochmasdan turib to'lovni amalga oshirish imkoniyatining mavjudligi. Bundan tashqari pul mablag'laridan tezkor ravishda foydalanish mumkin. Shuningdek, to'lovlarni elektron pullar yordamida amalga oshirayotgan paytda vositachilik haqining boshqa to'lov vositalariga nisbatan arzonidir. Elektron pullardan foydalanib mobil operatorlar uchun, kommunal, davlat xizmatlari va boshqa to'lovlarni amalga oshirish mumkin. Bundan tashqari bu turdagi pullar orqali xorijiy valyutada emissiya qilingan elektron pulni ayirboshlash imkoniyati mavjud. Elektron pullar tizimida har bir elektron pullar egasiga mazkur tizim qoidalari, elektron pullarni chiqarish, foydalanish va ularni qoplash to'g'risidagi shartnoma hamda emitent va operator o'rtasida tuzilgan shartnomaga muvofiq elektron hamyon shakllantiriladi yoki oldindan prepaid card (ya'ni, to'langan karta) ko'rinishida emitent, operator yoki elektron pullar tizimining agenti tomonidan beriladi. Oldindan to'lanadigan karta (prepaid card) – bu shaxsiylashtirilmagan to'lov vositasi hisoblanib, bank hisobvarag'iga bog'lanmagan holda oldindan kirim qilingan elektron pul mablag'laridan foydalanish imkonini beruvchi karta hisoblanadi. Elektron hamyon turlari quyidagilardan iborat: 1. elektron pul egasi (jismoniy shaxs) ning identifikatsiya qilinmagan elektron hamyoni; 2. elektron pul egasi (jismoniy shaxs yoki elektron pul tizimi agenti) ning identifikatsiya qilingan elektron hamyoni; 3. YATT yoki yuridik shaxs uchun maxsus elektron hamyon. Operator elektron pullarni ayirboshlash operatsiyalarini turli elektron pullar tizimlari hamda ko'p emitentli elektron pullar tizimi doirasida amalga oshirishi mumkin. Shu bilan birga, O'zbekiston Respublikasi

tomonidan chiqarilgan chet el valyutasida nominallashtirilgan elektron pullarni ayirboshlash operatsiyalari mazkur sub'ekt bilan shartnomasi mavjud bo'lgan taqdirda emitent tomonidan amalga oshirilishi belgilab qo'yilgan. Elektron pullar egasi tovarlar, ishlar va xizmatlarni xarid qilish uchun yakka tartibdagi tadbirkorlar va yuridik shaxslarga to'lovni amalga oshirish maqsadida elektron puldan foydalanishi mumkin. Bunda emitent yoki operator tomonidan yakka tartibdagi tadbirkorlar va yuridik shaxslarga maxsus elektron hamyonlar shakllantiriladi. Ushbu elektron hamyonlarga faqat realizatsiya qilingan tovarlar, ishlar va xizmatlar uchun elektron pullarni, keyinchalik bank hisobvaraqlariga ularning nominal qiymatiga teng bo'lgan pul mablag'larini o'tkazish maqsadida qabul qilinadi. Yakka tartibdagi tadbirkorlar va yuridik shaxslarning maxsus elektron hamyonlaridagi elektron pullar mazkur tizimda qayta realizatsiya qilinishiga yo'l qo'yilmasligi qonun hujjatlarda mustahkamlab qo'yilgan. Elektron pullarni qoplash 15 «Zamonaviy dunyoda innovatsion tadqiqotlar: Nazariya va amaliyot» nomli ilmiy, masofaviy, onlayn konferensiya Emitent elektron pullar egasi tomonidan taqdim qilingan elektron pullarni mazkur tizim qoidalari hamda emitent va elektron pullar egasi o'rtasida tuzilgan elektron pullarni chiqarish, ulardan foydalanish va ularni qoplash to'g'risidagi shartnomaga muvofiq naqd pulga almashtirish yoki naqd pulsiz mablag'larni elektron pullar egasining bank hisobvarag'iga kiritish orqali qoplaydi. Bunda emitent tomonidan: 1. elektron pullar egasi – jismoniy shaxsning bank hisobvarag'iga tegishli pul miqdori kiritilgan yoki unga naqd pul mablag'i berilgan paytdan boshlab; 2. elektron pullar egasi – yakka tartibdagi tadbirkor va yuridik shaxsning bank hisobvarag'iga tegishli mablag' kiritilgan paytdan boshlab elektron pullar qoplangan hisoblanadi. Emitent tomonidan elektron pullarni qoplash operatsiyasi amalga oshirilganligi to'g'risida elektron pullar egasiga qog'oz yoki elektron shaklda tasiqlovchi hujjat (kvitantsiya) beriladi. Shunday qilib, naqd va elektron pullar elektron pul tizimi operatori, hisob-kitob banklari, elektron pullar emitenti, shunday pul egalari orasida pul aylanmalarini hosil qiladi. Bunday aylanmalar ba'zi adabiyotlarda “axborotlar almashinuvi” ko'rinishida kelgan. Shu o'rinda e'tibor qaratish kerakki, emitent elektron pullarni chiqarish bo'yicha faoliyatini tugatadigan taqdirda, kamida o'ttiz kun oldin Markaziy bankka mazkur belgilangan shaklda xabarnoma yuboradi va bu haqida o'zining rasmiy veb-saytida e'lon qilishi, shuningdek, elektron pullar egalari va elektron pullar tizimining boshqa sub'ektlarini ommaviy axborot vositalari, jumladan, elektron vositalar orqali mazkur faoliyatni tugatayotganligi haqida xabardor qilishi zarur. Agar emitent tomonidan belgilangan muddat yakunlangandan so'ng elektron pullar egasi tomonidan murojaat qilinmagan taqdirda, ularning elektron hamyonidagi elektron pullari emitent tomonidan majburiy ravishda qoplanadi. Emitent tomonidan majburiy ravishda qoplanganidan keyin elektron pullar egalari belgilangan tartibda

shaxsini tasdiqlovchi hujjat yoki ularga oldindan yuborilgan kodli ma'lumotni taqdim etish orqali pul mablag'larini olishlari mumkin hisoblanadi.

Xulosa: Xulosa o'rnida aytadigan bo'lsak, O'zbekistonda 5ta turdagi elektron pullar tizimi ro'yxatga olingan hisoblanadi. Avvalo, elektron pullardan foydalanish uchun identifikatsiyadan o'tish kerak. Elektron pullardan foydalanish mijozlar uchun ko'pgina qulayliklarni amalga oshirishda, masofadan turgan holda to'lovlarni amalga oshirish qulay va vaqt talab qilmaydi.

REFERENCES:

1. https://cbu.uz/uz/press_center/news/268796/
2. <https://daryo.uz/2022/06/20/ozbekistonda-elektron-pul-nima-va-undan-qanday-foydalanish-mumkin%2F>
3. <https://kun.uz/uz/news/2021/04/28/elektron-pullar-nima-va-ulardan-qanday-foydalanish-mumkin-mb-mutaxassisi-izoh-berdi>